

XVIII.

STOCKHOLMS SLOTT UNDER VASATIDEN.

AF

G. UPMARK.

Stockholms slott, som till sina äldsta delar var jämnårigt med staden eller måhända äldre än denna och afsedt till försvar af Mälارينloppet, utgjordes vid medeltidens slut af en oregelbunden massa murlängor, torn och hus, som höjde sig på nordöstra krönet af Stadsholmen och bildade knäppet i den ring af befästningar, som följde dess stränder. Norra och östra sidorna torde då ha höjt sig direkt ur Norrström och blickade ut öfver betydligt bredare vattenytter än nu, omgifna af skogbekrönta åsar och holmar. Redan då (1521) grupperade sig de olika byggnaderna och tornen kring de tre gårdarna, den stora borggården i norr, omgifven af »östra, norra och västra muren», lilla borggården i sydväst, omsluten af »gamla slottet», samt Smedjegården i sydost. Öfver det hela höjde sig från lilla borggården det stora bestyckade hufvudtornet »Kärnan», senare efter sin takprydnad kalladt »Tre Kronor».

En eldsvåda, som härjade slottet 1525, gaf uppslag till de om- och tillbyggnadsarbeten, som omedelbart härefter påbörjades af konung Gustaf och

sedermera fortsattes af hans söner, särskildt Johan III, och som efter hand åt den gamla medeltidsborgen gåfvo den pittoreska och stämningsfulla gestalt, i hvilken vi lära känna den genom afbildningar, hufvudsakligen från tiden omkring 1600-talets midt.

Till en början har det gällt att sätta de af elden härjade delarna i beboeligt skick. Dessa ha vi antagligen att söka i längan mellan de båda södra borggårdarna, och först efter midten af 1530-talet vidtaga de större byggnadsföretagen.

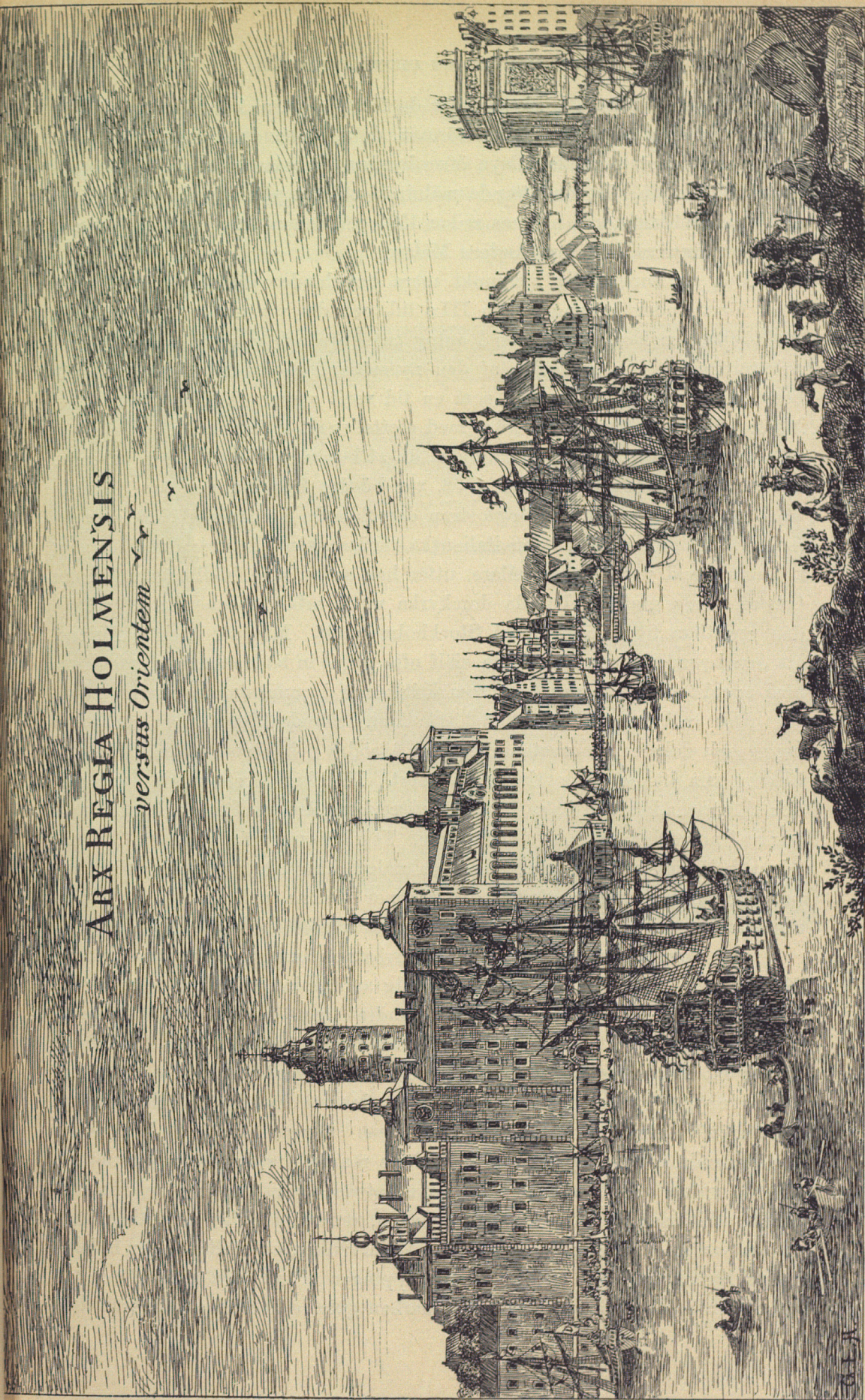
Medler tidh Kungen sig före-
togh bygningh, ingen kungh göre
förr monne Stockholms slått uppå
så mycket som her Göstaf då;

heter det härom i Messenii rimmade krönika.

Sannolikt uppfördes nu åtminstone nedre delen af de huslängor, hvilka stödde sig mot inre sidan af den ringmur, som omgaf stora norra borggården. Slottsköket, beläget i norra längans västra del, erhöll takläggning 1544; under de föregående åren förhöjdes hufvudtornet »Kärnan», hvars nya tak likaledes uppsattes 1544. Samtidigt arbetades på »tornet och sträckmuren» utanför slottsporten på västra sidan, och årtalet 1548, som i ett af Dahlbergs stick läses öfver den yttre portalen, betecknade antagligen tidpunkten för dessa arbetens afslutande. Slottet blef nu å södra och västra sidorna skildt från den öfriga staden genom en bred graf, och det var för framdragandet af denna som Storkyrkans — »Bykyrkans» som det då hette — kor måste rifvas. För öfrigt arbetades alltjämt både å det yttre och inre. Det nordöstra tornet var färdigt 1551. »Kopparkarnapet», förmodligen den massiva inbyggda fyrkanten å slottets södra sida, pryddes 1553 med en större förgylld knopp och flög samt däromkring 8 smärre. Fyra år senare var »det nya östra» tornet färdigt, och ännu 1559 arbetades på det tornlika utbygget, »karnapet», å Smedjegårdens västra sida, innanför hvilket drottning Kristina sedermera hade sin studerkammare. Härjämte omtalas i räkenskaperna inrednings- och dekora-tionsarbeten af olika slag i byggnader å slottets södra sida.

Samtliga eller åtminstone de flesta af dessa företag leddes säkerligen under konungens personliga tillsyn af inkallade tyskar. FRIEDRICH MUSS-DORFER (Frederik Byggmäster) omtalas i handlingar 1539—41. Han efter-träddes af PAUL SCHÜTZ (Mäster Påfvel), som är verksam vid Stockholms slott 1543—48 och således bör hafva ledt ombyggnaden af Kärnan, upp-förandet af slottsporten med omgifningar samt af norra längan. Han för-flyttas senare till Upsala, där han kan följas åtminstone till 1570. JAKOB RICHTER från Freiburg är förman för det talrika snickarelaget, men har antagligen någon tid äfven haft tillsyn med byggena å Stockholms slott, innan han 1553 såsom byggmästare afgår till Kalmar, där han är verksam till sin död 1571. Hans plats intages af GEORG REBHER (Mäster Jören), likaledes

ARX REGIA HOLMENSIS
versus Orientem

1. Stockholms forna slott. Östra fasaden. Efter ERIC DAHLBERG Suetta antiqua et hodierna.

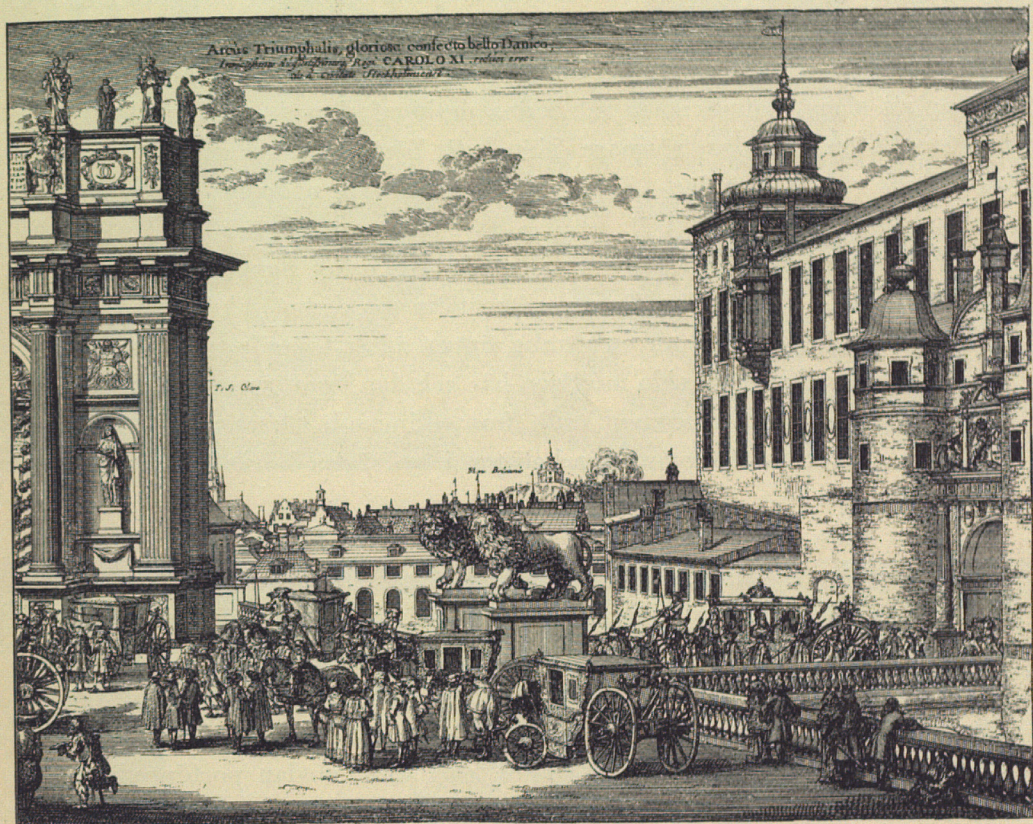
ursprungligen snickare, hvilken under de första åren af kung Eriks tid hade i sin befallning samtliga ämbetsmännen, d. v. s. handtverkarna, på Stockholms slott samt utöfvade tillsyn öfver byggnadsarbetena där och på Svartsjö till sin död 1565. De omfattande målnings- och förgyllningsarbetena utföras af **URBAN MÅLARE**, som nämnes redan 1527 och senare från 1541 biträdades af svensken **ANDERS LARSSON** (Anders Målare).

Den ur konstnärlig synpunkt mera betydande verksamheten vidtager dock först under konung Johan III:s tid, och det var under hans regering (1568—92) som slottet efter hand antog en nyare och mera praktfull gestalt. Arbetet leddes till en början af den nyssnämnde **ANDERS LARSSON**, en välbetrodd och mångkunnig man, som en tid varit sysselsatt i Reval, men efter Mäster Jörens död fått att göra med slottsbygget i Stockholm. Här kvarstår han till 1576. Han efterträddes då af belgaren **WILLEM BOY**. Denne, som inkom till Sverige redan 1558, var bördig från Malines och tillhörde både genom härkomst och uppfostran den flamska konstnärsskolan, som då mottagit lifligt intryck af den italienska renässansen. I början använd som konterfejare, d. v. s. porträttmålare, utför han sedan som bildhuggare konung Gustaf Vasas graf för Upsala domkyrka m. fl. arbeten och blir efter 1576 den egentlige byggmästaren på Stockholms slott. Man får dock ej förbise, att den byggnadsifrige konungen själf ofta gripit in både som förslagsställare med egenhändiga ritningar och som kritiker af byggmästarens planer.

Det är äfven nu under de första åren hufvudsakligen fråga om inrednings- och dekoreringsarbeten i de rum å södra och västra sidan af Smedjegården som bebos af det kungliga paret. Härefter företagas de stora om- och tillbyggnaderna af östra längan i yttre borggården, af tornet Tre Kronor samt af norra längan med slottskyrkan. Tegelytorna putsas och hvitlimmas, taken beläggas med koppar eller rödmålad järnplåt, prydnadsrösten och portaler uppsättas, tak, gångar och trappor ordnas, och slottet erhåller en rikare och mera renässansmässig karakter.

Det »gamla slottet», byggnadens sydvästra, närmast »Bykyrkan» belägna del, utgjorde ursprungligen en själfständig anläggning och bildade med sina fyra längor en tämligen regelbunden kvadrat, som omslöt den »lilla borggården», med tornet »Tre Kronor». Från kvadratens sydöstra hörn framstrang ett starkt, fyrkantigt torn, den s. k. östra (egentligen södra) fyrkanten, senare inbyggd i yngre gemak. Utåt markerades det dock fortfarande som torn genom en särskild takresning, Gustaf Vasas »kopparkarnap»(?), och skiljer sig å grundplanen f. ö. genom sina tjockare murar, ursprungligen yttermurar, från de yngre omgifningarna. Slottskvadratens västra sida utgjordes af det gamla adarhuset, d. v. s. hufvudbyggnaden, en rektangulär trevåningslänga af den vanliga medeltidstypen med en källarvåning, en mellanbotten indelad i flera lägenheter samt en öfre botten upptagen af ett enda stort rum: den sedermera s. k. »rikssalen». Ett till marken gående karnap sprang från dess

västra långsida ut mot den här befintliga slottsträdgården. Åt öster motsvarades denna länga af en annan med en del kungliga gemak, ordnade i en räkka med fönster både mot öster och väster. Genom en länga i söder utefter den här belägna slottsträdgården förenades denna kungsvåning med rikssalen. Den norra flygeln, mot yttre borggården, hade en mera oregelbunden anordning med ett mot norr framspringande trapporn, måhända lemning af ett tidigare försvarsverk.

2. Yttre slottsporten. Efter E. DAHLBERG.

Det mest i ögonen fallande, väl också det äldsta partiet af det gamla slottet var det medeltida rundtornet Kärnan eller Tre Kronor. Påbyggdt af konung Gustaf omkring 1544 och sedermera ytterligare af Johan III, reste det sig till en imponerande höjd med de tre förgyllda kronorna synliga vidt omkring öfver stad och sjö. De massiva murarna genombrötos af skottgluggar, uppåt afslöts murverket med en kraftig taklist samt därofvan en krans af smågaflar med flöjlar. Mellan dem höjde sig taket, som uppbar den trearmade järnspiran med kronorna, efter hvilka tornet hade sitt namn. Dessa kronor förgylldes och uppsattes 1588.

Det från medeltiden likaledes härstammande adelhuset, rikssalsbyggnaden, som tidigare var försedt med trappgaflar (synliga i Hogenbergs ena

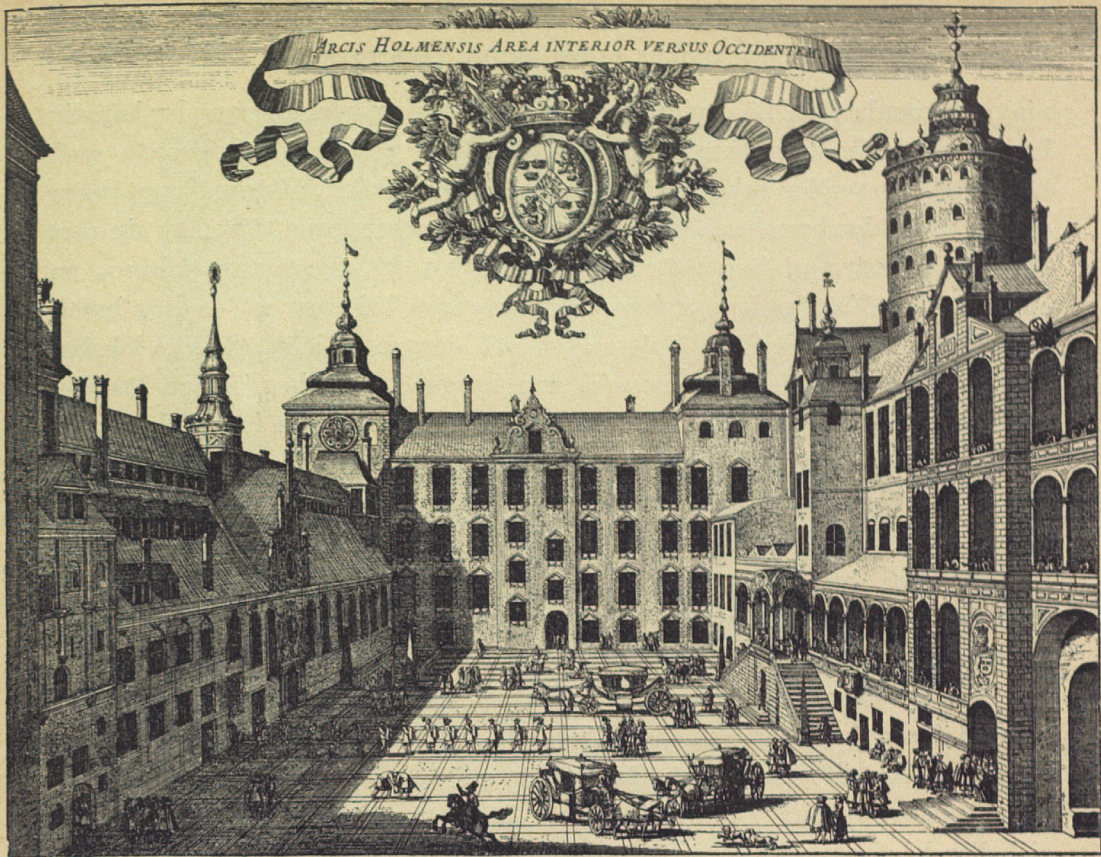
stick, pl. 1 i detta arbete), erhöj å södra kortsidan en ny praktgafvel, säkerligen utförd under konung Johans tid, efter dennes eller W. Boys planer, (se fig. 5). Platsen mellan de två gafvelfönstren upptogs af en stor tafla med rikt ramverk, å hvilken lästes konungens devis *Deus protector meus*. Ofvan ett kraftigt listverk höjde sig härefter gafveln med två lägre och ett högre röste, prydda med kolonnställningar, nischer och statyer. Å ytan mellan de tre röstena utbredde sig som ett väldigt rosfönster riksvapnet, omgifvet af en krans af landskapsvapen. Från hufvdröset höjde sig en spira med den kungliga kronan öfver en vase. Det hela bildade säkerligen en praktdekoration af första slag, glänsande i förgyllning och färger mot den gråa murytan. Såsom ett slags motsvarighet till denna praktgafvel reste sig i gamla slottets sydöstra hörn, således närmare sjön, ett litet framspringande fyrkantigt torn med renässansgafflar. Invid detta fanns en nedgång till slottsträdgården.

Slottets yngre byggnader grupperade sig kring den stora norra borggården. Under äldre tider får man föreställa sig denna, liksom å det forna Kalmar och Borgholm, som en rymlig öppen plats, omgifven af krenelerade murar, mot hvilkas inre sida möjligen här och där lägre oansenliga byggnader stödde sig, och som i hörnen hade framspringande försvarsverk. Hufvudingången till denna borggård var belägen i sydvästra hörnet i riktning från söder mot norr.

Man hade före inträdet att passera den smala förborg, som sträckte sig utefter slottets västra sida mellan denna och slottsgrafven. Öfver grafven ledde på 1500-talet en vindbrygga, som dock vid 1600-talets midt var ersatt af en fast bro bevakad af två förgyllda lejon, fram till yttre slottsporten, ursprungligen anordnad af Gustaf Vasa (1548) och senare (1588) tillbyggd af Johan III (fig. 2). Den visade den medeltida formen af en liten fristående tvåvåningsbyggnad, flankerad af tvenne små torn, medan portöppningen infattades af en ståtlig och korrekt dorisk kolonnställning med en däröfver uppsatt tafla med riksvapnet emellan två joniska pilastrar. Portalinfattningen, som härrörde från konung Johans tid, erinrar lifligt om de ännu bibehållna vackra portalerna å Kalmar och Vadstena. En låg byggnadslänga sträckte sig från porthuset fram till slottsmuren och skilde tillika västra förborgen från öfre slottsträdgården.

Inkommen på stora borggården (fig. 3 och 4), hade man till höger det gamla slottets norra fasad, samt till vänster den nybyggda västra flygeln med de yngre kungsmaken. Parallelt med den förra sträckte sig slottets norra länga med slottskyrkan, dess torn och portal; vid borggårdens östra sida reste sig den på 1600-talet uppförda kansliflygeln.

Den oregelbundna norra sidan af det gamla slottet skyndes till en stor del af yngre tillbyggnader. Å dess midt reste sig ett framspringande trapp-torn, som tidigt (1572) försågs med en ny spets »efter Anders målars afmål-

3. Stora borggården, sedd från väster.

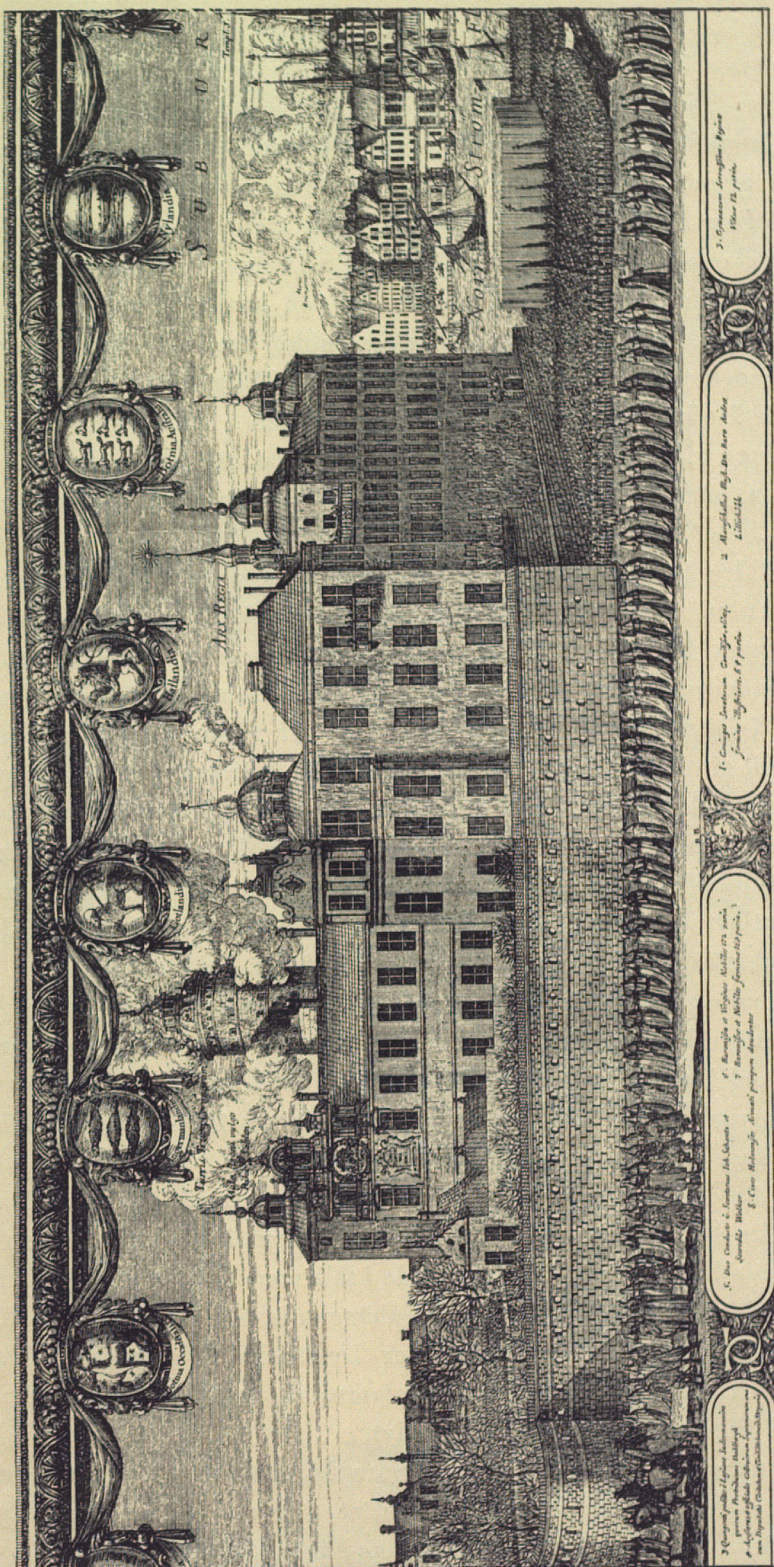

4. Stora borggården, sedd från öster. Efter E. DAHLBERG.

ning», slutande i en hög spira med konung Johans namnchiffer under kunglig krona. Framför trappornet anlades (1586) en präktig dubbeltrappa med balustrad, pyramider och en af kolonner burens baldakin. Här var uppgången till de äldre kungsmaken. Å ömse sidor om trappornet sträckte sig mot öster och väster utefter bottenvåningen den s. k. »trumpetaregången», en enkel räcka af bågöppningar, burna af korintiska kolonner på en hög bröstvärnsmur, innanför hvilken slottsvakten och dess musikkår hade sina lokaler. Mot öster slutade denna gång mot den byggnad, som begränsade Smedjegårdens norra sida, och genom hvilken ett porthvalf ledde in till denna. I väster vidtog öfver uppgången till rikssalen en genombruten gafvel med tre räckor bågöppningar öfver hvarandra, »en gång tre pelare hög», som konung Johan uttrycker sig, och härpå följde i själfva hörnet öfver stora inkörshvalfvet åter två räckor öppna, af joniska kolonner burna bågställningar. Samtliga dessa prydnadsdetaljer voro utförda i den nya stilens, renässansens, former och afsågo att förtaga intrycket af façadens oregelbundenhet samt åt det hela ge en sammanhängande arkitektonisk hållning. Det ingick därför också i konung Johans planer att rundt om hela borggården anlägga en »gång», hvarmed förmodligen får förstås ett öppet galleri, en s. k. loggia, ehuru planen ej kom till utförande mer än på norra sidan och, såsom synes, ej heller här konsekvent genomfördes.

Utefter västra sidan af borggården fulländades från 1570-talets midt (förmodligen efter 1575) en lång flygel, som i öfre våningen inrymde en räcka af kungliga gemak, medan de nedre upptogos af kansliet, senare flyttadt, samt af hofrätten och räkningekammaren. Byggnaden, hvars sträckning bestämdes af den gamla ringmurens läge, utgjorde en enkel trevåningslänga utan någon arkitektonisk fördelning, med brant tak, höga skorstenar och vida, tämligen regelbundet anordnade fönsteröppningar. Mot borggården voro dessa omgifna af rika infattningar, vare sig dessa voro utförda i huggen sten eller endast målade på putsytorna, såsom förhållandet ännu är å Gripsholms och Kalmar slotts inre borgårdar. Mot förborgen framsprang från öfre våningen på det ställe, där muren bildade en vinkel, ett litet sirligt hängtorn, som uppåt slutade i en hög spets med konung Johans namnchiffer. Det samma lästes äfven åt borggården i gafvelkrönen öfver nedre våningens fönster. Byggnaden afslöts vid båda ändarna med fyrkantiga torn, som säkerligen under konung Johans tid erhöilo sin slutliga gestalt, i det att det nordvästra runda tinnprydda medeltidstornet gaf plats för den sedermera s. k. »västra fyrkanten», och båda erhöilo nya betäckningar. Tornen synas, om man får tro Dahlberg, ha haft friser och hörninfattningar af huggen sten, och fönsterinfattningar af samma slag omtalas uttryckligen 1588.

I sitt inre erbjöd detta konung Johans palats mycket af intresse. Själftva rumindelningen var ny och ovanlig, i det att en korridor sträckte sig utefter hela inre sidan af byggnaden och förmedlade förbindelsen mellan de

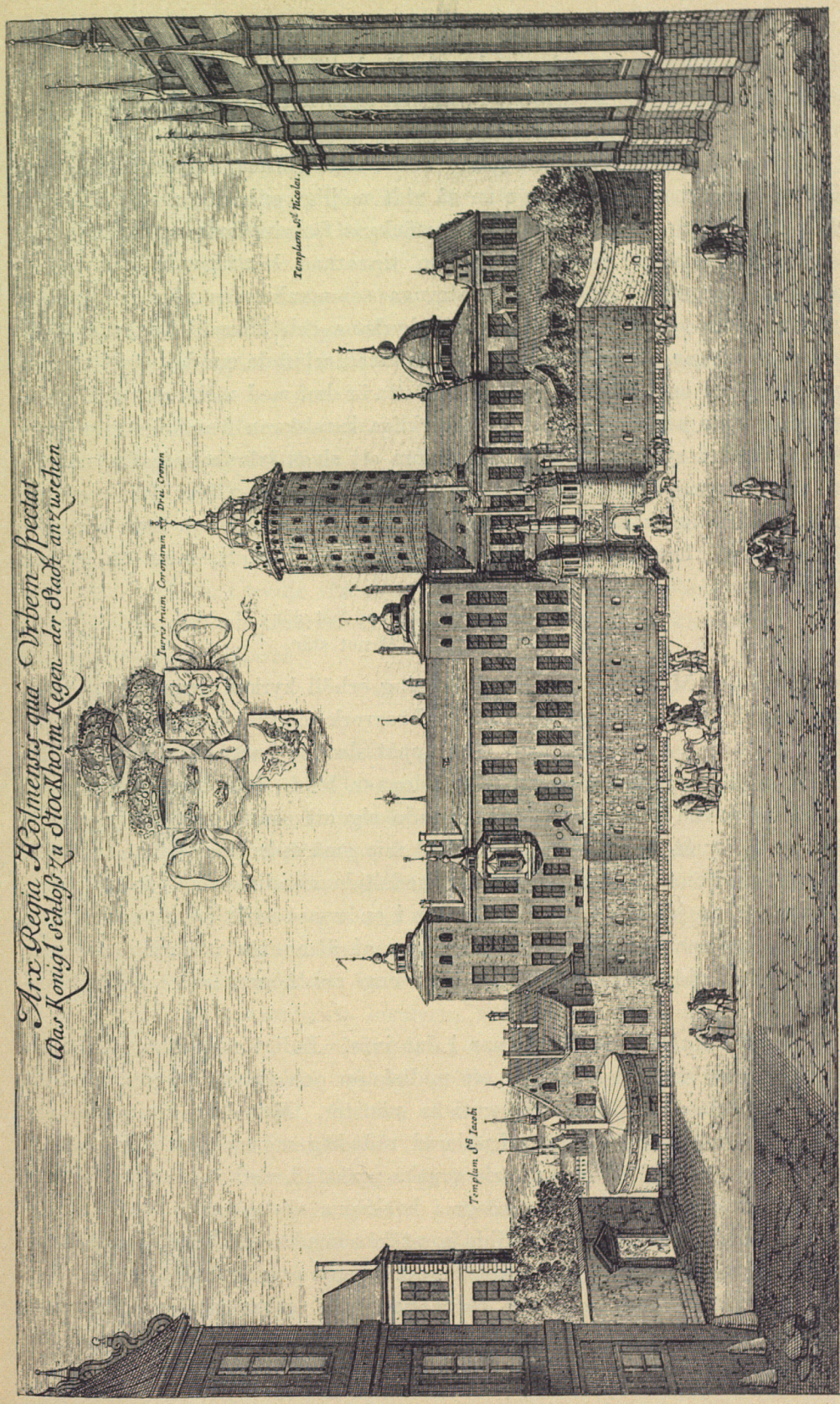
5. Stockholms forna slott. Södra fasaden. Efter ERIC DAHLBERG'S teckning af Karl X Gustafs begraving den 8 November 1660.

olika rummen. Stor omsorg och kostnad var nedlagd på den inre utstyrelsen, och den gamla »fyrkanten» i nordvästra tornet — ett namn, hvilket som ett slags skämtsam beteckning på slottet i dess helhet bibehållit sig till våra dagar — var säkerligen ett praktrum af första ordningen. Plafonden skulle utföras i förgylld och försilfrad koppar, korintiska kolonner, klädda med utslagen koppar och med baser af marmor, uppbära musikläktaren, hermstoder uppsättas öfver fönstren. Rika panelverk, en ståtlig kamin af huggen sten, dyrbara väggbonader fulländade inredningen. Våningen begagnades af konung Johan som bostad under hans senare år och användes sedermera än för detta ändamål, än som festvåning eller för möten med riksdagen. Anno 1659 reparerades och tillreddes den »Till deras Kgl. Majestäters (d. v. s. Karl X Gustafs och Hedvig Eleonoras) egne Logiementer». Förbindelse fans här å ena sidan med rikssalen och närliggande våningar, åt den andra genom den s. k. »gröna gången» ofvan slottskyrkan till byggnaderna öster om stora borggården.

Den äldre kungabostaden, belägen i längan mellan Smedjegården och lilla borggården samt vid södra ändan af den förra, undergick samtidigt härmed många förändringar, och den fasta inredning, som slottet under följande århundrade hade att uppvisa, den omgifning, i hvilken Gustaf II Adolf och Kristina, Karl X Gustaf och Karl XI rörde sig, torde väsentligen hafva erhållit sin karakter genom konung Johan. Längst ut i slottets sydöstra hörn mot sjön låg ett gemak, hvars mest i ögonen fallande prydnad utgjordes af en förgylld kamin; här intill stötte mot väster det s. k. »röda kabinetet», utanför detta befann sig den ofvannämnda s. k. »östra fyrkanten» med ett svart-hvit-rutigt marmorgolf, och från denna framsprang mot slottsträdgården ett nästan fristående karnap, som upptogs af det »blå kabinetet». Dessa och närliggande rum synas hafva bildat drottningens våning, utstyrda med prydligt panelverk, med förgylldt utskuret löfverk, med förgyllda rosor under taket och med i sten huggna kaminer. Från östra fyrkanten kom man öfver ett förmak, vanligen kalladt »stengolfvet» och på 1600-talet användt som drabantsal, in i den äldre kungsvåningen mellan de två gårdarna och med utsikt dels åt dessa dels också öfver Smedjegården till vattnet. Rummen synas framför allt hafva utmärkt sig genom de praktfulla plafonderna, som genom lister eller ribbor voro uppdelade i fält med förgyllningar och målade ornament och med en från midten nedhängande, i löfverk skuren förgylld eller försilfrad knopp. Här lågo efter hvarandra lilla matsalen, studerkammaren och stora matsalen eller sommarsalen, hvarifrån man i norr kunde komma ned till rådsalen och nya kansliet.

Ombyggandet af norra längan, hvars läge alldeles sammanfaller med motsvarande parti af det nuvarande slottet, tog sin början omkring 1576 under W. Boys ledning. Tvifvelsutan fanns här en sammanhängande byggnad redan på konung Gustaf Vasas tid. I den västra delen, närmast den nyss-

*Arx Regia Holmensis qua Urbem spectat
Das Königl. schloß zu Stockholm gegen der Stadt anzusehen*

Templum s^{cti} Isaaci

Turris trium Coronarum s^{cti} Nicolai

Templum s^{cti} Nicolai

6. Stockholms forna slott. Västra fasaden. Efter ERIK DAHLBERG SUECIA ANTIGUA ET HODIERNA.

nämnda västra (egentligen nordvästra) fyrkanten, inrymdes tidigt det kungliga köket jämte visthus, vagnshus och rum för betjäningen. Måhända fanns här också ett slottskapell mot öster, intill den s. k. norra (egentligen nordöstra) fyrkanten.

De nya arbetena, som fortgingo under hela konung Johans lifstid, ännu 1592, afsågo att åt det yttre ge en så vidt möjligt enhetlig, men på samma gång kyrklig karakter. Den yttre murräckans fästningsartade prägel (synlig å Hogenbergs stück) mildrades genom tinnarnas borttagande och vattentaketets ombyggnad. De båda hörntornen sammanbundos nämligen genom en gång, som sträckte sig öfver både kyrkans och köksafdelningens hvalf, och hvars väggar, bildande en afsats längs taket, erinrade om det uppskjutande midtskeppet i en medeltida katedral. Detta är den med målningar och tänkespråk sirade »gröna gången». Den kyrkliga karakteren framhölls ytterligare genom de två stora kupor, hvilka liksom ett slags tvärskeppsgaflar ungefär midt å längan sprungo fram å hvar sin sida af taket. Öfver dem reste sig i skärningen såsom takryttare ett rikt utsiradt åttasidigt torn med hög spira och en flöjel, hvare glänste Jesusmonogrammet (I. H. S.) inom en gyllene strålkran.

— — »Öfver all skönhet fast går
Thet Jesu namn på tårnet står»

kväder härom Messenius. — Sin belysning erhöll kyrkan genom höga rundbågsfönster å båda sidor, indelade med rosverk och inåt borggården omgifna af ett slags gotiska infattningar, som uppåt slutade i små korsblommor. En ståtlig portal, infattad af parställda kolonner, ledde från borggården in till helgedomen, och öfver portalen öppnade sig ett stort fönster i fyra pass. Takkupan var å denna sida prydd med fem små spiror och genombruten af ett stort rundfönster. Man ser, huru de medeltida grundtankarna i konstruktion och anordning iakttagas, men uttryckas i en nyare stils formspråk, ett för all ungrenässans karakteristiskt drag, som vi äfven här i nordn återfinna, ehuru vid en tidpunkt då i södern både ung- och högrenässans redan blommat ut.

Samma hufvuddrag återfinnas i det inre. Enligt medeltida sed delas kyrkan genom fristående stöd i ett midtskepp och två sidoskepp, samtliga täckta af spetsbågiga hvalf efter gotiska mönster. Men dessa hvalf hvila här på doriska renässanskolonner af polerad rödådrig marmor på höga socklar. Inredningen torde i öfrigt ha varit ganska praktfull, med väggarna prydda af stuckaturarbete och förgyllda rosor i hvalfvens slutstenar. Ett mässingsgaller med högt »kronemente» skilde koret från långhuset. Vid kyrkans västra ända hade konungen sin mot midtskeppet öppna, pryddigt »tillpyntade» bönkammare, till hvilken en trappa ledde ned från »gröna gången». Rummet öfver koret, i jämnhöjd med västra fyrkantens stora gemak, upptogs af den s. k. »papistkyrkan», afsedd för drottningens katolska gudstjänst.

»Then bygning öster på slottet, som vetter mot förborgen, vil K. M:t icke skal blifve rörd för än allt annat är rede», heter det i ett af kung Johans bref (10 jan. 1588). Denna sida, mot den nuvarande Logården, bibehöll också längst sitt gamla skick med en eller flera enkla, förmodligen låga, byggnader stödda mot ringmuren. Men slottet var ej blott konungens boning, här funnos också lokalerna för rikets förvaltning, och dennas kraf på ökad utrymme måste tillgodoses. På 1620-talet företages här en nybyggnad, som 1628 omtalas under namn af »nya kansliet», och som säkerligen planlades af den inkallade holländaren CASPAR VAN PANTEN samt leddes af honom till hans död 1630. I sitt färdiga skick bildade detta hus en regelbunden rektangel af fyra våningars höjd med ett mot borggården framspringande trapp-torn. Till sitt yttre bar det den holländska högrenässansens karakter, med ett prydnadsröste öfver trapphuset, tresidiga små gafvelkrön öfver fönstren och festoner nedom desamma. — Under byggnaden ledde en trappa eller ramp ned till den östra förborgen (nuvarande Logården) samt till det här befintliga arkliet. Hvalfvet torde ännu finnas kvar i ett af Logårdsmagasinen. Husets öfre våning upptogs vid Vasaperiodens slut af den nyinredda balett-salen eller teatern, i tredje våningen inrymdes rikskansliet, därunder befunno sig krigskollegiet och kommerskollegiets lokaler, medan bottenvåningen innehades af öfverståhållaren.

* * *

I det skick slottet vid midten af 1600-talet befann sig, företedde det en stark blandning af stilarter. Det var, som den engelske ambassadören WHITELOCKE säger, mera »anmärkningsvärdt för den bekvämlighet, hvarmed hofvet där bor, än för dess utvärtes prydnad». Grått och allvarsamt höjde det sig öfver vattnet med de många oregelbundna utsprängen, med de ojämna fönster-räckorna, med de utsirade gafflarna och de tolf högre och lägre tornspiorna sträckta mot skyn. Grundstommen och en stor del af murverket var en insats af medeltiden, hvars karakter torde hafva framträdt mångenstädes i det inre, framför allt i de oansenligare lokalerna i de nedre våningarna. Medeltida drag återfinnas äfven i anordningen af norra längan med slottskyrkan, de framspringande takkuporna och den gröna gången, om också detaljerna här buro renässansens prägel. Spåren af en tysk, mera naiv renässansuppfattning ha vi att söka i Paul Schütz' och förmodligen äfven i Anders Målares arbeten, samt i de äldre delarna af inredningen. Med Willem Boy och Johan III gör sig en mera klassisk och lärd riktning gällande efter antika eller flamska förebilder, i förra fallet säkerligen förmedlade genom de samtida arkitekturböckerna, Vitruvius, hvaraf ett exemplar med säkerhet fanns i konung Eriks boksamling, eller Sebastiano Serlio samt deras bearbetare och öfversättare. Denna riktning har gifvit detaljerna både i det yttre: portaler, kolonggångar, gafvelprydnader, och i det inre: panelverk, dörrinfattningar,

kaminer, deras väsentliga karakter. Härefter följer slutligen i östra flygeln ett kortvarigt inflytande af den holländska högrenässansen. Denna stilblandning och de osökta pittoreska och stämningsfulla effekter, som därigenom uppkommit, gäfvö åt byggnaden — åtminstone i eftervärldens ögon — dess intresse och behag. Härtill komma minnena af fyra århundradens historia. Den åldriga byggnaden hade som en mänsklig karakter utvecklats och omdanats under tidernas lopp, och det gamla tornet Tre Kronor verkar på fantasien nästan som en historisk personlighet.

Tillräcklig omsorg hade emellertid ej städse blifvit nedlagd på de många till- och ombyggnaderna, och ej heller synes man hafva egnat nödig omsorg åt underhållet. Tid efter annan härjas byggnaden af mer eller mindre omfattande eldsvådor — 1572, 1641, 1642, 1646. Ända från konung Eriks tid klagas öfver byggnadens förfall, och i ett syneinstrument 1663 skildras tillståndet i mörka färger. Därtill kom, att slottet började bli nog trångt och obekvämt för de växande behofven och de stegrade anspråken. Ej håller motsvarade det längre sin tids smakfordringar med dess motvilja för det tillfälliga oregelbundna, dess förkärlek för den regelmässiga »ordonnancen». JEAN DE LA VALLÉE uppgör 1656 ett ganska utförligt och förtjänstfullt förslag till ombyggnad af det hela, ett förslag som dock stannade på papperet. Det var först 1690, som en ombyggnad på allvar sattes i fråga, hufvudsakligen af endast norra längan. Byggmästaren var nu NIKODEMUS TESSIN d. y. och byggherre Karl XI. Men sju år senare, den 7 maj 1697, utbröt åter en eldsvåda, som spred sig både öfver den nybyggda räckan och de andra längorna, och på morgonen den 8 maj fattade elden i det gamla ärevärdiga tornet Tre Kronor. Med ett fruktansvärdt brak ramlade kanoner och klockor ned genom de brända trossbottnarna, och de tre gyllene kronorna sjönko ned i eldhafvet. En ny byggnad hade nu blifvit en trängande nödvändighet.

Explication Vppå medhföliandhe grundriktningh.

som vthwijsar fördelningen på den Öfwersta Wåningen vppå Stockholms Slått, samt Specification på hwilka som i vartera Apartement af bem:^{te} Öfwersta Wåningh hafwa varitt Logierade, såsom och vthj the andra Wåningar som där vnder ähre; Nembl:^{en}

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. och 11 Noterat, ähr i förledne åhr 1659 efter hennes Kongl:^o May:^{tz} Allernådigeste befallningh, till deras Kongl:^o May:^{ter} egne Logiementer, Reparerat och tillredd.

Vthi Apartementet 12. 13. 14. 15. 16. liggier Hennes Kongl:^o May:^{tz} egne saaker och huusgeråd, inläste och föruarade.

17 ähr Stoorå Rikzsaalen.

18 Skiänkkammar vthmedh samma Rixsal.

Vthi Apartementet 19. 20. och 21, hafwer Logierat, war efter andra som föllier. Rikzmarskalken Sal:^o H:^r Axel Baner; Högwelborne gref Gabriell Oxenstiärna tå varande Hofmarskalk. HofMarskalken Velb:^{no} H:^r Wilhelm Taube. HofMarskalken Her Carl Sack.

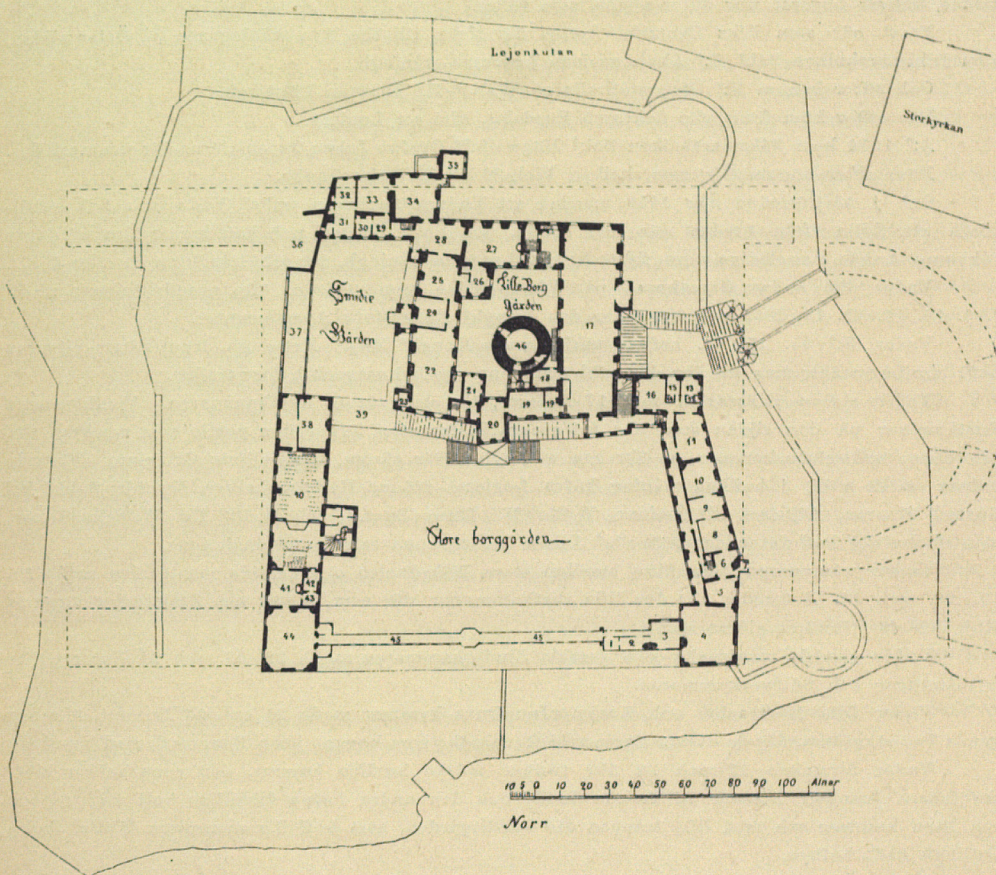
Där efter kom i samma wåningh några aff fruntimbrett, och efter Hennes Kongl:^o May:^{tz} affresande flytte Welb:^{ne} H:^r Holstein i samma Apartement, huilken den samma ännu innehafwer.

22 ähr gamla matsalen, der som i Hennes Kongl:^o May:^{tz} Drättningh Christinas tidh höltz Prädika.

23 een liten kammar vth medh samma maatsaal, medh een trappa där ifrån och neder i Cantzliet, igenom huilken Hennes Kongl:^o May:^{tt} Drottning Christina gik neder i Rådtkammaren.

24 Hennes Kongl:^o May:^{tt} Drättningh Christinas Studerkammar.

25 Lilla Maatsaalen, där Hennes Kongl:^o May:^t Drotningh Christina dageligh ätt uthj, thå Hennes Kongl:^o May:^t Logierade på den sijdan.

7. Plan af Stockholms slott år 1660 efter en teckning i slottsarkivet, kompletterad efter andra källor med förborgen och slottsgravven. De prickade linierna utmärka det nuvarande slottets läge.

26 hafwer varit kammar iungfruns kammar.

27 första förmakett till wakten.

28 andra förmakett til drabanterna, som kallas steengålfwett.

29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. ähro Kongl:^o Apartementer som deras Kongl:^o May:^{ter} hafwa Logerat vthj.

36. Ähr thett Östra hörnet, som nederrifwitt ähr, och efter där vppå gjorde Dessein åter skall opbyggias.

37. Altanen.

38. ähr een fyrkant, där een hoop medh Skillerij och målningar liggia införuarade.

39. Altan emellan samma fyrkant och gamla maatsaalen.

40. Balett Saalen.

vthj N:° 41. 42. 43. och fyrkanten 44 som tillförende var kallad papistkyrkian, såsom och vthi grööna gången öfwer Slätz Kyrkie taakiet med 45 Noterat, liggier een hoop medh husgerådih där vthj förwaradhe.

Vthi Wåningen näst vnder åfuanbem:^{te} Öfwersta Wåningh, hafua varitt, och ännu ähre vthi Logerade Nembl:ⁿ

Vthi den wåningen vnder Gemakerna på väster sijdan med 1. 2. 3. 4. 5. 6. Noterade, huilken Hennes Kongl:° Maj:^{tt} Alldernådigest hade befalt j förledne Åhr 1659, för hans Kongl:° Maj:^{tt} wår Alldernådigest Konungh och Arffwrste, tå varande hans Kongl:° Högheet, skulle tillreedas, hafwer Logerat war efter annar, som fölier.

Först när som Rikz Cantzliet flyttes där ifrån, till the Nya wåningarna på Öster sijdan, kom Rikzmarkalken Sal:° H:^r Åke Axselson j samma wåningh,

Och efter honom H:^r Öfwerståthollaren Wålb:° H:^r Herman Flåmingh.

Där efter kom fransyske doktaren Bordelot, ditt att Logiera.

A:° 1654 kom Rikzmarkalken Sal:° Högwelb:^{ne} Grefwe Johan Oxcenstiärna där sammastädes.

Näst efter honom Öfwermarkalken Welb:^{ne} H:^r Wilhelm Taube.

Och j nästförledne Åhr 1659 emedan att Vnderståthollaren welb:° Vdde Ödla fick befallningh att flytta ifrån Staden där han bodde, och op i Slättet, och han inga andra wåningar bekomma kunde som ledige woro, flytte han vthj samma wåningh, der vthj han ännu boendes ähr...

Vnder dhe andra Gemakerna på Wåstre sidan, som vthj den öfra grundrijtningen medh 8. 9. 10. 11. 12. 13. Noterade ähro, ähr den Kongl:° Hoffrettens Apartamenter.

Vnder N:° 14. 15. 16. hafwer vthi Hennes Kongl:° Maj:^{tz} Kröningh, fruntimbers piggora haft sin Logement, men nu ähr där vthi een hoop medh husgerådih förwaradhe.

Vnder stoorå Rikzsaalen med 17 Noterat, ähr den stoorå Rustkammaren. Wedh samma Rustkammår på den sijdan som ähr ått stoorå Slätzporten, öfwer den portic som wackten stå, och öfwer waktmästarkammår, så ähr een wåningh. Där såsom Admiralitetz Colegium tillförende hafwer varitt vthi, j huilken wåning hafua Logierat tvånne Hoffmarkalker, Nembl:ⁿ Sahl:° H:^r Gustaff Hooren, frijherre till Åminne, Wålb:° H:^r Thuro Sparre, och Welb:° H:^r Wilhelm Taube, men nu hafwer hoff Intendenten Welb:° Johan Leionkroona samma wåningh inne.

Vnder wåningarna som ähre emellan stoorå Rikzsaalen och gamla maatsaalen medh 18. 19. 20. och 21. Noterade, ähr den lilla rustkammaren, där som pfanor och Standarder föruaras vthj, och där Gewåret giöres reentt.

Vnder gamla maatsaalen och gamla Studerkammaren medh 22. 23. och 24 Noterat, ähr fattbårstugån och Sölfwerkammaren.

Vnder lilla Maatsaalen och KammarJungfruns kammar medh 25 och 26 Noterat, ähr den gamla Papistkyrkian, där de saaker liggia vthi föruaradhe som kommo ifrån Danemark med boyorten.

Vnder förmaken 27 och 28 ähr tvånne mörka huelfda kamrar, den eena hafwer klådskrifjuaren Samuell Nilsson tillförende haft, och den andra hafua åtskillige bott vthi, så och een liten kammar vth med lille trappån ått Smidiegården, som hoff Cammereraren Wålb:° Jonas Östlingh haft hafwer.

Vnder Öster fyrkanten medh 34 Noterat, ähr klådkammaren, och vnder 35 som kallas blåå Cabinetet, så ähr 4 kamrar och ett litett kök neder i lilla gården samt ett litet skafferij vtån skårsteen, där hennes Kongl:° Maj:^{tz} Sömerska och några aff fruntimbrett som här kuar lemnade ähre Logera vthj.

Vnder the andra hennes Kongl:° Maj:^{tt} Logementer medh 29. 30. 31. 32. och 33. Noterat, så hafwer tillförende Hennes Kongl:° Maj:^{tt} Drottningh Christinas fruntimber där vthj Logerat, och sedan hafwer wår Allernådigeste Konungh och Arffurste tå han var Kongl:° Högheet där vthi varitt, men nu hafwer Åltfrun, som Hennes Kongl:° Maj:^{tz} husgerådih om hånder hafwer, samma wåningh inne.

Vnder Altån medh 37 Noterat, ähr Konstkammaren, där åttskillige Rariteter ähre vthj föruaradhe.

Vnder baletsaals wåningen medh 38. 39. 40. 41. 42. och 43, ähr Rikz Cantzliet.

Vnder fyrkanten 44 som tillförende var kallatt papist kyrkian, så ähr högkoret på Slätz Kiörkan, och vnder grööna gången ähr på östre halfua deelen, Slätz Kyrkian, och på den wåstra deelen, Kongl:° Kiök och skafferij medh där tillhörige betiåntes wåningar, så och wagnhuus, där Kongl:° Maj:^{tz} bästa wagnar föruaras vthj.

Vthi den tridie wåningen på Slåttet, räknat åfuan ifrån, så åhr efterskrefne rum och gemaker. Nembl:ⁿ

På wåstre sijdan emellan Rijkzsaals trappan och wester hörnett, där wåster fyrkanten åhr bygd vppå, så åhr den Kongl:^o Räkningekammaren medh där tillhörige Dependientier.

Vnder stora Rustkammaren som åhr under Rikzsaalen, så är Kiällrarna till Ööll och wijn för Hofhållningen.

Vnder den lilla Rustkammaren, emott trompetar gången, så åhr räntekammaren.

Vnder tornett trekroonor medh 46 Noterat så åhr en liten rundh kiällare.

Vnder fattborstugan och sölfwerkammaren åhr och så kiällrar.

Vnder wåningen näst vnder fruntimber wåningen ått smidiegården, så war i Hennes Kongl:^o Maj:^{tz} Drottningh Christinas tidh fruntimbers pigorna där vthi, och nu så hafwer Håfmåstarinnan welb:^{ne} fru Giörrl båät sina baren der inne.

Men the tuånne wåningar der vnder, så hafwer Hoff-Intendenten Welb:^o Johan LeionChrona tillförene varitt där vthj men nu hafwer Marskalken H:^r Lytzo, samma wåningar, undantagandes ett hualf som åhr neder i smidiegården hiempt medh marken, där en hoop medh marmor och metall beläter vthi föruaradhe åhro.

Vnder konstkammaren som åhr vnder Altanen, så åhr Rikz Archivum, och vnder Cantzeliet åhr dhett Kongl:^o Krigz Colegium och Commerci Collegiumett.

Vnder bem:^{te} rikz Archivo så är thett gamla Archivum där dhe gamla Rijkzens Handlingar liggia inne, och under Krigz och Comerce Colegio, iempt medh stoor borgården, emellan bem:^{te} gamla Archivum och Slåtzkyrkian, så hafwer H:^r Öfwerståthollaren Welb:^{ne} H:^r Skieringh Rossenhane sina wåningar; Vnder huilka wåningar, sampt under Högkooret på Slåtzkyrkian, åhr Archliett der som krigz Munionerna liggia uthj föruaradhe.

Vnder siälfwa kyrkian sampt vnder kiökwåningarna såsom och vnder dhett Kongl:^o Räkning kammaren, så åhr stoor kiällrar, som brukas att föruara kiökz krydder uthj, till Hoff-förtäringen, som komma ifrån Chronones Trägårdar.

Vthi dhe små wåningar som åhro vthmed och öfver slåtzpoorten ått stora kyrkian, så åhr nedere wijdh markien waktmestarkammaren och Cortegarde för wakten, och öfver sielfwa poorten där till förende krigzrätten varit hafwer, boor Slåtzfogden och Slåtz Bookhollaren.

Vthmed Rikzsaalsmuren på wåstresidan i gamla trägården så åhr en lijten badstufwa, och uthi den Öfwersta lilla trägården på södere sijdan där tillförende fogelburen varit hafwer, så hafwer twåtterskan sin booningh.

Nedan för Slåttet vthan för wattuporten så ståår ett gammalt steenkiök som brukas till Extraordinarie vthi Kröningztijdher, huilken nu brukas vnder Archliett till att stöpa Muskuetkuglor uthj.

Och vthmedh strömen på Norr sidan åhr träåbygginghar för hoffbagaren, Slåtz Snikaren och tuättarstuga, så och een bodh vthj huilken Snikkaren föruarar sitt tråwirkie.